

18 Տեղական

Լրագրող և հեղինակ Ամալյա վան Գենթն իր գրքն անվանում է «Զարթոնք Արարատում», որում նա սուզվում է փոքրիկ Հայաստան երկրի՝ շրջադարձերով լի պատմության մեջ՝ դարավոր հալածանքների, ցնցումների, որոնք չեն ուզում վերջանալ, Խորհրդային միությունից անկախանալուց ի վեր երեք տասնամյակների և դեռ չհասունացած ժողովրդավարության: Կենտրոնում՝ Արարատը՝ հայերի լեռը թուրքական հողում: Լուսանկար՝ Լենգե

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԾՐՋԱԴԱՐՁԸ ԴԵՌ ԱՆԱՎԱՐՏ Է

Հարցազրույց. Ավելի քան 20 տարի լրագրող և հեղինակ Ամալյա վան Գենթը հաղորդում է Արևելյան Անատոլիայի և Հարավային Կովկասի մասին: Այս թերթի հետ զրույցում նա պատմում է Հայաստանի, նրա պատմության, նրա ցնցումների, անկախության 30 տարիների և ապագայի մասին:

Շվեդիչ Գմունդ: Հայաստանում մարդկանց երեք քառորդը դեռ անբջում է ավելի շատ ժողովրդավարության, անկախ դատական համակարգի, մարդու իրավունքների երազի մասին: Սա ասում է լրագրող Ամալյա վան Գենթը, որն ավելի քան 20 տարի զեկուցել է «Neue Zürcher Zeitung»-ին Արևելյան Անատոլիայի և Հարավային Կովկասի մասին: Այդ աշխատանքից և փոքրիկ Հայաստան երկրի նկատմամբ նրա հրապուրանքից առաջ են եկել երկու գրքեր՝ 2015 թ., Քրիստինա Լեումանի հետ միասին, «Արարատն աչքի առաջ»-ը, և 2018 թ. «Թավշյա հեղափոխությունից» հետո՝ «Զարթոնք Արարատում»-ը: Ամալյա վան Գենթը պատասխանում էր Միքայել Լենգեի հարցերին:

-Ձեր գիրքը կարդում եմ այնպես, որ հայ ժողովուրդը մի ժողովուրդ է, որը հազարամյակների ընթացքում հետապնդվել ու արտամղվել է այլ ժողովուրդների կողմից: Այդպե՞ս է, ճի՞շտ եմ կարդում:

Ամալյա վան Գենթ. Հայերի պատմական բնակավայրը, որը կոչվում է նաև Հայկական բարձրավանդակ, հանդիսանում է աշխարհագրական յուրօրինակ կամուրջ, որը կապում է Կասպից ծովը Սև ծովին, և որտեղ հնուց ի վեր խաչաձևվում էին առևտրական կարևոր ճանապարհներն Արևելքի և Արևմուտքի, Հյուսիսի և Հարավի միջև: Ժամանակի հզորները շարունակ փափագել են այս բարձրավանդակը, գրավել են և ավերել՝ առևտրական ճանապարհներին վերահսկելու համար: Այնուամենայնիվ, երկու մեծ ցնցումներ այսօր էլ խոր տպված են հայի հոգում՝ կոտորածները, որոնք կարգադրել էր օսմանյան սուլթան Աբդուլ Համիդը 1894 թ.: Կախված աղբյուրից՝ ասում են, որ այդ ժամանակ բնաջնջելու նրա մոլուցքի զոհ են դարձել մինչև 300.000 հայեր: Եվ, իհարկե, 1915-1918 թթ. ցեղասպանությունը:

-Հալածանքների այս պատմության մեջ ամենածանրը կշռում է երիտթուրքերի կողմից 1915-1918 թթ. ցեղասպանությունը, որի ընթացքում սպանվեց մինչև 1.5 միլիոն մարդ: Ինչո՞ւ:

Թեպետև 1915-1918 թթ. Հայոց ցեղասպանության ծավալը և հետևանքները համեմատելի են միայն հրեա բնակչության Հոլոքոստի ծավալի և ողբերգական հետևանքների հետ, Հայոց ցեղասպանությունը շատ քիչ է հայտնի համաշխարհային հանրությանը: Ի տարբերություն Հոլոքոստի, որը Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետությունը կասկածի չի ենթարկում, Թուրքիան՝ Օսմանյան կայսրության իրավահաջորդը, երբեք չի ընդունում իր նախնիների անըմբռնելի ռազմական հանցագործությունը: Արարքի հերքումը, սակայն, նաև Հայաստանում անհնար է դարձնում վերքի վերամշակումը: «Մենք չենք կարող թաղել մեր մեռածներին, քանի դեռ մեղավորները ժխտում են իրենց արարքը և կոտորածը համարում են տեղի չունեցած», - ինձ ասաց քանաստեղծ Ռևոնդը:

-Դա ազդեցություն ունի է Ադրբեջանի հետ Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ վեճի վրա:

Ադրբեջանցիներն ու թուրքերը խոսում են նույն լեզվով: Հենց այդ պատճառով երկու ժողովուրդները մշակութապես շատ մոտ են զգում: Մշակութային այդ մոտիկությունը հաճախ նրանց կառավարություններին մղում է նաև քաղաքական դժվարին հարցերում ընդունելու նույն դիրքը: Բնութագրական է, որ Ադրբեջանը, Թուրքիայի օրինակով, չի ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը: Հայ-ադրբեջանական հակամարտության յուրաքանչյուր էսկալացիայի դեպքում հայերն իրենց հերթին խոսում են միայն «թուրքերի» մասին: Հուզական առումով նրանք ոչ մի տարբերություն չեն դնում ադրբեջանցիների և թուրքերի միջև:

-Ինչպե՞ս եք գնահատում Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ Հայաստանի պահանջները:

Ավելի հաճույքով այդ հարցին ես կպատասխանեի հարցով, այն է՝ ժողովուրդներն ունե՞ն ինքնորոշման իրավունք: Այո՛, ասում է միջազգային իրավունքը սրա համար: Նայելով այսպես՝ Լեռնային Ղարաբաղի հայերը, որոնք դարեր ի վեր այս լեռնային փոքրիկ տարածքում բնակչության բացարձակ մեծամասնություն են ներկայացնում, ինքնակառավարվելու իրավունք կունենային: 1991 թ.՝ իր անկախացումից սկսած, Ադրբեջանը ոչինչ չէր ցանկանում իմանալ դարաբաղահայության ինքնորոշման մասին, և նույնը վերաբերվում է նաև այսօրվան: Փոխարենը Բաքուն պնդում է իր տարածքային ամբողջականությունը հարգելու վրա, ինչն ամրագրված է նաև միջազգային իրավունքում: Իսկ 1921 թ. խորամանկ վարպետ Ստալինի բաժանիք և տիրիք ռազմավարությամբ՝ Լեռնային Ղարաբաղն ամրակցվել էր Ադրբեջանին: Այդ տարածքային ամբողջականությունը վերականգնելու նպատակով Լեռնային Ղարաբաղի համար Ադրբեջանը երկու անգամ՝ 1991 և 2020 թվականներին, պատերազմ հրահրեց: Վերջինում Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևն անվիճարկելի հաղթող դուրս եկավ: Հարցը մնում է՝ ժողովուրդներն ունե՞ն ինքնորոշման իրավունք: Կամ այլ կերպ՝ կարո՞ղ է լինել երկարաժամկետ խաղաղություն, եթե հակամարտող երկու կողմերից մեկն այդ խաղաղությունն ընկալում է որպես զուտ անարդարություն:

-Ինչպե՞ս եք գտնում Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ լավ հարաբերություններ հաստատելու Հայաստանի շանսերը:

1991 թ. ի վեր Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը չափից շատ տառապանք է պատճառել հայ և ադրբեջանցի բնակչությանը: Եղան անհաշիվ զոհեր և հաշմանդամներ, հարյուր հազարավոր տեղահանվածներ, տեղի ունեցավ կենսատարածքի և մշակութային

արժեքների անարգել ավերում: Մի անգամ էլ այս տարածաշրջանում կարող է խաղաղություն լինել միայն այն դեպքում, եթե հարգվի հայ և ադրբեջանցի ժողովրդի արժանապատվությունը: Ինչ վերաբերում է Թուրքիային, որպես լրագրող՝ հաճախ եմ ինքս ինձ հարցրել, թե ի՞նչ կլինեք, եթե Թուրքիայի ղեկավարությունը մի օր համարձակվեր հայերից ներողություն խնդրել և փոքրիկ, 2.5 միլիոն բնակչություն հաշվող Հայաստանին երաշխավորել, որ մեծ հարևան Թուրքիան իր տրամադրության տակ եղած բոլոր միջոցներով ապագայում կպաշտպանի նրա անվտանգությունը: Թուրքիան, սակայն, դեռ շարունակում է Հայաստանին սպառնալ պատերազմով:

-Տարիների ընթացքում, իր անկախացումից ի վեր, ո՞ր իրադարձություններն են տպավորել Հայաստանին:

1988 թ. դեկտեմբերի 7-ի ավերիչ երկրաշարժը և Լեռնային Ղարաբաղի Առաջին պատերազմը: Երկրաշարժի դեպքում մի քանի օրվա ընթացքում մահացավ շուրջ 25.000 մարդ, կես միլիոնն անօթևան դարձավ: Երբեմնի ծաղկուն քաղաքները, ինչպիսիք էին Լենինականը (այսօր՝ Գյումրի) և Կիրովականը (այսօր՝ Վանաձոր), ավերակ էին դարձել, իսկ անթիվ փոքր համայնքներ պարզապես անհետացել էին աշխարհի քարտեզից: Արդյունաբերության գրեթե 40 տոկոսն ավերված էր: Երկրաշարժը տեղի ունեցավ Խորհրդային միության փլուզումից քիչ առաջ և Լեռնային Ղարաբաղի Առաջին պատերազմի բռնկումից քիչ հետո: Ադրբեջանի կառավարությունը պատերազմի սկիզբն առիթ դարձրեց շրջափակելու դեպի Հայաստան երկաթուղային և ճանապարհային ուղիները և ոլորելու հայերի համար նավթի և գազի ծորակները: 1993 թ. այդ օրինակին հետևեց նաև Թուրքիան: Ապրանքներ կամ սննդամթերք միանգամից գրեթե չէին հասնում մեկուսացված երկիր: Արդյունաբերության համար չկային պահեստամասեր, ավերված տարածքները վերակառուցելու համար՝ բետոն, չկար վառելիք: Տաքրիկաները ստիպված էին փակվել, սննդամթերքը ռացիոնալացվեց: Մարդիկ ժամերով սպասում էին երկար հերթերի մեջ՝ մի բոքոն ստանալու համար: Բառացիորեն երկիրն ընկղմվեց խավարի մեջ: Երկրաշարժն ու Ղարաբաղի պատերազմը Հայաստանը ուշ Խորհրդային միության տեխնոլոգիական առաջադեմ, համեմատաբար բարեկեցիկ հանրապետությունից, հիրավի, վերափոխել էին Կովկասի աղքատ բնակավայրի: Առաջվա նման այդ մութ դարաշրջանը տպված է նրա հասարակության հիշողության մեջ:

-1991 թ. ի վեր անկախ Հայաստանի զարգացումը տիպական է նախկին խորհրդային հանրապետությունների զարգացմանը: Տնտեսության վրա վերահսկող օլիգարխների կողմից ազդեցություն կա՞, կոռուպցիան ազդո՞ւմ է:

Այո: Խորհրդային միության փլուզումից հետո Հայաստանի տնտեսական, քաղաքական և ռազմական ղեկավարությունն ընդօրինակեց դրանց ռուսական օրինակները, և դա վերաբերվում էր նաև օլիգարխներին: Այս զարգացումը տիպական էր Ռուսաստանի ազդեցության տակ գտնվող հետխորհրդային հանրապետություններին: Բայց կան տարրեր, որոնք հատկանշում են միայն Հայաստանը, ինչպես, օրինակ, համեմատաբար մեծ հայկական սփյուռքը: 2.5 միլիոնն այսօր ապրում է Հայաստանում, և ավելի քան վեց միլիոնը տարածված է աշխարհի բոլոր երկրներում: Իր սփյուռքի ազդեցության շնորհիվ՝ Հայաստանում արտյուտիստական համակարգ չի կարողացել զարգանալ, ինչպես Բելառուսում կամ Ադրբեջանում:

-Ինչպե՞ս եք գնահատում Հայաստանի զարգացումը 2018 թ. հեղափոխությունից ի վեր:

Փորձագետները սիրում են թավշյա հեղափոխությունը համեմատել գունավոր հեղափոխությունների հետ, որոնք նախապես տեղի էին ունեցել Վրաստանում, Ուկրաինայում և այլուր: Ի տարբերություն գունավոր հեղափոխությունների, այնուամենայնիվ, Հայաստանում նոր ուղիներ բաց անող քաղաքական հեղաշրջումը կատարվեց լիովին խաղաղ: Եվ կարճ ժամանակ թվում էր, թե հույսի քամին կքշեր քաղաքական հին գարշահոտությունը և կոզևորեր

ոչ միայն երկրի երիտասարդությանը, այլև՝ նրանց ծնողներին, համալսարանների դասախոսներին և բանվորներին: Խոսքը գանգվածային շարժման մասին էր, որի ոգին կառավարության ղեկավար Նիկոլ Փաշինյանն էր: 2018 և 2019 թվականների իրենց զեկույցներում միջազգային կազմակերպությունները գրեթե էջֆորիկորեն հաստատեցին նոր կառավարության՝ լայնարձակ տեղավորված կոռուպցիան վերահսկողության տակ առնելու համար բարեփոխումների աննկուն կամքը: Ընդհակառակը, նրա քննադատները նրան մեղադրում էին պոպուլիստական եղանակով դժվար հարցերով հարձակվելու և միայն երիտասարդ, մեծ մասամբ անփորձ «այո»- տղամարդկանց և կանանց թագավորություն ստեղծելու մեջ: Ամփոփելով՝ կասեմ, որ խոստացված շրջադարձը Հայաստանում մնաց անավարտ՝ երկու պատճառով. արդեն 2020 թ. սկզբին կովիդի համաճարակը հաստատուն վերահսկողություն ուներ Հայաստանի վրա, իսկ սեպտեմբերի վերջին Լեռնային Ղարաբաղի պատերազմը քաղաքականապես, բարոյապես և տնտեսապես երկիրը ծնկի բերեց:

-Պատերազմից հետո Հայաստանում առանձնապես սաստիկ է քաղաքական ճգնաժամը: Ընդդիմությունը պահանջում է Փաշինյանի հրաժարականը: Հին քաղաքական գվարդիան կրկին վերադառնում է՞:

2020 թ. նոյեմբերին Ռուսաստանը պատերազմող կողմերի՝ Ադրբեջանի և Հայաստանի հետ, հասել է հրադադարի: Սա փաստորեն ապահովեց Լեռնային Ղարաբաղի պատերազմում Հայաստանի նվաստացուցիչ պարտությունը: Այսպիսով, մեկ գիշերում հեղափոխության դեմքից Նիկոլ Փաշինյանը դարձավ նվաստացուցիչ կապիտուլիացիայի դեմքը: Այժմ հարցումները վկայում են, որ բնակչության մեծամասնությունը նրան պատասխանատու է համարում դառը պարտության համար: Բայց նույն հարցումները ցույց են տալիս նաև, որ բնակչության գերակշիռ մեծամասնությունը մերժում է հին գվարդիայի վերադարձը, չնայած Ռուսաստանն արդեն բացահայտորեն աջակցում է նրան:

«ԹԵ ԱՐԴՅՈՔ ԿԱՐՈՂ Է ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԴԻՄԱՆԱԼ, ԾԱՅՐԱՍՏԻՃԱՆ ԱՆՈՐՈՇ Է»:

Ամայա վան Գենթ

Հայացք դեպի ապագա՞:

Հայաստանում նոր ընտրությունները նշանակվեցին 2021 թ. հունիսի 20-ին: Թե արդյոք կարող է ժողովրդավարական շարժումը դիմանալ, ծայրաստիճան անորոշ է: Հարձակողական պատերազմը, որը մղվում էր Ադրբեջանի կողմից Թուրքիայի հետ միասին Լեռնային Ղարաբաղի համար և հանդուրժվում էր Ռուսաստանի կողմից, հիմնովին փոխեց ուժերի հարաբերակցությունը Հարավային Կովկասում. ավտորիտար տիրակալները, ինչպիսիք են Վլադիմիր Պուտինը, նրա թուրք գործընկեր Ռեջեփ Թայիփ Էրդոհանը և Ադրբեջանի բռնակալ Իլհամ Ալիևը, ուժեղացան: Ընդհակառակը, Վրաստանում և Հայաստանում ժողովրդավարական վարչակարգերն այսօր ավելի թույլ են, քան՝ նախկինում երբևէ:

2002 թ. ի վեր **Գմունդի “Tagespost”-ը** հաղորդում է Հայաստանում «գլոբալիզացիայի խոհանոցի» մասին: Այդ՝ Բադեն-Վյուրթենբերգի Գերմանական Կարմիր խաչի (Deutsches Rotes Kreuz, DRK) կողմից հիմնված հայոցությունը 2002 թ. ի վեր էական աջակցություն է ստանում Շվեդիի Գմունդի բարեկամների շրջանակից: Հայաստանում՝ ամենահին քրիստոնյա երկրում, ապրում է մոտավորապես 2.5 միլիոն մարդ:

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԵՎ ԳՐՔԻ ՄԱՍԻՆ

1988-2010 թթ. Ամալյա վան Գենթն աշխատում էր որպես “Neue Zürcher Zeitung”-ի թղթակից: Նա հաղորդում էր Թուրքիայի և կովկասյան պետությունների մասին: «Զարթոնք Արարատում»-ում Ամալյա վան Գենթը լուսաբանում է Հայաստանի պատմությունը մինչև արդի ժամանակը: Նա գնում է հայ ժողովրդի հետքերով, հետադարձ հայացք է նետում հազարամյակներին, նկարագրում է դարերի ընթացքում հայերի հալածանքները՝ մինչև 20-րդ դարի սկզբի ցեղասպանությունը: Սակայն տարածության մեծ մասը նա նվիրում է Հայաստանի անկախացումից ի վեր անցած 30 տարիներին: Գրքում մանրամասն նկարագրվում է 2018 թ. «Թավշյա հեղափոխությունը» և այն, թե ինչ է արել դրա հետ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը:

Ամալյա վան Գենթ, լուսանկար՝ Վերներ վան Գենթ

Ամալյա վան Գենթ, «Զարթոնք Արարատում: Նոր Հայաստան», Քոլիսիս հրատարակչություն, Ռեմետշվիլ, Շվեյցարիա, ISBN 978-3-907292-01-3, 230 էջ, 22 եվրո: